(لە ناوزەنگەوە لۆ بابە گوڕگوڕ)، بیرەوەرییەکی جیاواز

فازیل شەوڕۆ
(ئیرلەند- دوبلن)

(١ - ٢)

بەشی یەکەم:
(یاداشت و بیرەوەری)

پەنجا ساڵێک بەر لە ئێستا کە لە هەندێ ماڵە شێخ و مەلا، یان لە نێو تاقی ژووری ماڵی مامۆستایەک، (ئەمیر ئەرسەلان و لەیلا و مەجنوون و چل تووتی و میعراجنامە...)م دەبینی، شاگەشکە دەبووم و بەتاسەوە دەمخوێندنەوە، چونکێ بە کێش و سەروا و ڕیتم و ڕەزمەوە داڕێژرابوون، پتر ناخیان دەسمیم. ئەو کتێبانە لە "نێو زومرەی ڕۆشنبیرانی عەوامی ئەو کاتدا باوبوون، هەر یەکەیان بە جۆرێ باس دەکرێن: داستانی ڕۆستەم و زۆراب، بەسەرهاتی لەیل و مەجنوون، حیکایەتی چل تووتی، میعراجنامەی پیرۆز، ئەمانە هەموویان بە شێوەیەک لە شێوەکان ڕەگەزی ئەفسانەیان تێدا بەدی دەکرێ."(١) ئێستا کە کرۆک و چوغزی ئەو کتێبانەم وەبیر دێنەوە، دەتوانم بڵێم، بەشێکی زۆریان دەچنە خانەی نووسینەوەی یاداشتی ئەو کارەکتەرانەی بوون بە قارەمانی ڕووداو و بەسەرهاتەکان، بەڵام لە فۆرمێکی دەمامکداردا.

ئێمڕۆ، دوای گەشەکردن و داهێنان و ئەفراندنی شێوازی هەمەڕەنگی گوزارشت و نووسین، ئەو یاداشتنامانە، وەک ڕشتەیەکی ئەدەبی سەربەخۆ، دەمامکەکانیان هەڵماڵیوە و بە چەندان هونەری داڕشتن و ڕەوانبێژی دەربڕین و میتودی سەردەمیانەی گوزارشتکردن، بە سوودوەرگرتن لە تەکنۆلۆژیای نوێ، نمایش دەکرێن.

کە لە خوێندنەوەی کتێبی (لە ناوزەنگەوە لۆ بابە گوڕگوڕ)ی کەریم کاکە، وەک ژانرێکی بیرەوەری بوومەوە، هەستم کرد ئەم (بیرەوەری)یە جیاوازە، بۆیە بە باشم زانی بۆ خوێنەران، دوو قسە لەسەر ئەو جیاوازییانە بکەم کە لە دیدی منەوە - تا ڕادەیەک - ناوازەن.

"بەخوێندنەوەی یاداشت و مێژوو، تێدەگەیت، چۆن خەڵکانێک، لە هەمان بارودۆخی لەیەکچووی ڕۆژگارێکی ڕابوردوودا، سەرکەوتنیان وەدەست هێناوە، یان کەوتوون و ملیان شکاوە. لەو خوێندنەوانەدا بە تەما مەبە وەڵامی پرسیارە ئاڵۆزەکانت پێ بدۆزرێتەوە، لێ دەتوانی زۆر پرسیار بورووژێنی کە لێت بوون بە ماخۆلیا و لە خۆتی دەکەی."(٢) کاتێک ژەنەراڵ (جێمس ماتیس) لە یاداشتی خۆیدا ئەو پەیڤە دەدرکێنێ، گەیشتووەتە ئەو باوەڕەی کە (یاداشت)، گێڕانەوەی حیکایەتی بەرئاگردان نییە، بەڵکو ڕاگوێزانەوەی ڕابوردووە بۆ ئێستا و ئاییندە.

لەسایەی گەشەسەندنی زانستی و ئەدەبی هاوچەرخدا،

ئیمڕۆ یاداشت بووەتە زانستێکی سەربەخۆی خاوەن میتود و تیوری و بنەما و جیهانبینیی تایبەت بەخۆی پێی دەگوترێ: زانستی توێژینەوەی یاداشتی (Science of Biographical Research) و لە زانکۆ و مەڵبەندەکانی لێکۆڵینەوە و توێژینەوە بایەخی باشی پێ دەدرێت. سادەترین پێناسەی ئەم زانستە، دەکرێ لەم دێڕانەدا چڕبکەینەوە: " بریتییە لە قامتێک میتودی پشکنین و توێژینەوە بۆ کۆکردنەوە و شیتەڵکردنی زانیارییەکانی ژیاننامە، یان بەشێک لە ژیاننامەی کەسێک، ئەوەش بە شۆڕبوونەوە بەناخ و دەروونی ئەو کەسەدا و شەنوکەوکردنی هەموو ئەو کایە و بوارانەی ئەو ڕۆژانەی خۆی تێدا بەسەر بردووە، زۆرجاریش بۆ گەیشتن بە زانیارییەکان پشت بەسەرچاوە و دۆکیومێنتەکان دەبەستێ و هەر قسەی نووسەر، ناکرێتە سەنگی مەحەک."(٣)

بۆ بەرچاوڕوونی خوێنەر و باشتر هەڵسەنگاندنی ئەو بەرهەمەی کەریم کاکە، ئاشناکردنتان بە چەند زاراوە و چەمکێکی ئەو زانستە، بە پێویست دەزانین:

یەک: یاداشت (Biography):

لە فەرهەنگی هەنبانە بۆرینەدا ئاماژە بەوە کراوە؛ "یاداشت؛ نووسینی مەبەست بۆ لەبیرنەچوون"(٤) هەرچی فەرهەنگی (کەمبریج)ی ئینگلیزییە دەڵێ: " یاداشت؛ کتێبی ژیاننامەی کەسێکە، بە قەڵەمی کەسێکی دیکە."(٥) لێ پێناسەی ئەدەبیی ئەو زاراوەیە کە هەندێ جار بە ئینگلیزی هەر بە (Bio) ئاماژەی پێ دەکرێ، ئەمەیە: "تۆمارکردنی بوار و کایە و قۆناغەکانی ژیانی کەسێک، لە سەردەمی منداڵییەوە، تا ڕۆژانی دوایی تەمەنی، بە هەموو کار و چالاکی و سەفەر و ڕەنج و خەبات و ماندووبوون و خۆشی و ناخۆشییەکانییەوە بە قەڵەمی نووسەرێکی دیکە."(٦) زاراوەکەش کە بە ڕەچەڵەک گریکی کۆنە، وشەیەکی لێکدراوە: (bio: ژیان + graphy: نووسین).

دوو: خود - یاداشت:(Autobiography)

ئەمەشیان هەر تۆمارگەی ژیاننامەی کەسیکە، بەڵام بە دەست و قەڵەمی خودی کەسەکە خۆی.(٧) زۆربەی نووسەرەکانی ئەم ڕشتەیە، لە گێڕانەوەی بەسەرهاتەکاندا، جێناوی یەکەم کەس، (من، خۆم، - م) بەکاردەهێنن، لێ ئاساییە، جێناوی دووەمین کەسیش

کەریم کاکە

بەکاربێ، وەک یاداشتی (الایام)ی (طه حسین).

سێ: یاداشتەنامەی مۆڵەتدار: (Authorized Biography)

نووسەری ئەم جۆرە یاداشتە دەبێ پێشوەخت ڕەزامەندی لەو کەسە وەرگرێ، یان لە بنەماڵەکەی ئەگەر لە ژیاندا نەمابوو، کە نیازبەتی ژیاننامەی بنووسێتەوە، ئەمەش لەبەر چەند هۆکارێک، لەوانە، ئەستۆپاکیی لە نووسینەکەیدا، ڕێگرتن لە بازرگانیکردن بە ژیاننامەکە، یان تەوزیفکردنی بۆ مەرام و مەبەستێکی تایبەت.(٨)

چوار: دارشتنەوەی یاداشت: (Rewriting Biography)

کە خاوەن یاداشت، بۆی ناکرێ بە دەست و قەڵەمی خۆی ژیاننامەکەی بنووسێتەوە، ئەرکەکە بە کەسێکی کارامە و لێزان دەسپێرێ. هۆکارەکان زۆرن وەک، نەبوونی ئەزموونی نووسین، نەخۆشی و سەفەر و سەرقاڵی ژیان. پێش چاپکردنی ئەو جۆرە یاداشتە دەبێ واژۆی ڕەزامەندی خاوەن یاداشتەکە لە پەڕی پێشەوەی کتێبەکەیدا نمایش بکرێ، کە بەوردی خوێندوویەتییەوە و لێی ڕازییە، نەکو، لە ئاییندەدا، لە خاڵێکدا شانەکە لەسەری نووسەرەکەدا بشکێتەوە.

پێش ئەوەی قسە لە شێوازی نووسینی یاداشت بکەین، بەباشی دەزانم کە ئەم زانیارییانەش بخەینەڕوو:

(أ) یادنامە (Memoir)

تۆمارکردنی، یان گێڕانەوەی بەسەرهاتێکی تایبەتە، کورت و پوخت و پەیامگیرە. وەک تۆمارکردنی ڕووداوی شەڕێک، یان بومەلەرزەیەک، یان داوەت و ئاهەنگێک...تاد. بە پێچەوانەی یاداشت کە کۆی ژیاننامە، یان بەشێک لە ژیاننامەی بەیادکراو دەگرێتەوە. بە کوردی و کرمانجی، کتومت گێڕانەوەی سەربوردەیەکە.

(ب) ڕۆژیادنامە (Diary)

تۆمارکردنی سەرەقەڵەمی ڕووداو و کار و چالاکی و هەست و بیرەوەری ڕۆژانە، ڕۆژ بە ڕۆژ لە دەفتەرێکی بچووک، یان ڕۆژژمێرێکی تایبەتدا، بەمەبەستی لە بیرنەچوونەوە، یان گەڕانەوە سەریان و بەکارهێنانەوەیان وەک ئەرشیڤ و سەرچاوە، بۆ نووسینەوەی یاداشتی دوورودرێژ لە ئاییندەدا. تا شەستەکانی سەدەی ڕابوردوو (تەقویمی بەرباخەڵ) باوبوو، بۆ تۆمارکردنی یادەوەری و یادگارییەکانی ڕۆژانە.

شێوازەکانی یاداشت نووسین

نووسینەوە و تۆمارکردنی یاداشت، لە ڕووی دارشتن و زمان و هونەری گێڕانەوە، دوو جۆری هەیە، جا گرنگ نییە یاداشتکە لە کام هۆبەی چوار بەندەکەی سەرەوەیە.

یەک: حیکاتەیخوانی (Nonfiction)

یاداشتنووس، کتومت، ڕۆلی حیکایەتخوان دەبینێ، هەروەک سەری دیوەخانی گرتبێ و لەسەر کورسییەک، یان سەکۆ و بالیفێک دانیشتبێ و ئامادەبووانیش بە حەز و تاسەوە، بە بێ دەنگی گوێی بۆ شلکەن، ئەمە بەو واتایە نا کە یاداشتەکە سادە و جەڵەبی و بازارییە! پایە و ئاست و سەنگی یاداشتەکە، ئاوێنەی پایە و ئاست سەنگی نووسەرەکەیەتی، کە ئەوانیش (٣) جۆریان هەیە: (١) یاداشتنووسی ئەزمووندار: کە زمانێکی ڕەوان و پاراو و تۆکمە و دەوڵەمەندی هەیە، شارەزای دەستوورەکانی ڕێزمانەو لە بۆتەی زمانی دایکدا قاڵ بووەتەوە و دەسەڵاتی بەهێزی بەسەر قەڵەمەکەیدا دەشکێ و ئاوێنەئاسا گوزارشت لە ناخی خوی دەکات. (ب) یاداشتنووسی سیوادار: هەرچەندە توانایی نووسینی هەیە و هەوڵ دەدات پەیامەکانی بپێکێ و بگەیەنێ، لێ تۆمارگەکەی کاڵوکرچ و هەژار و لاوازە و کەموکورییەکانی لە نووسین و دارشتن و دەربڕیندا زۆرن. (ج) یاداشتنووسی ڕۆشنبیر: کە نەک وەک ئەزمووندارەکان لە پۆپەی زمانەوانی و دارشتندایە و خاوەن گەنجینە فەرهەنگییەکەی ئەوانە، نەک وەک سیوادارەکانیش، بەرهەمەکانی ئاست نزم و لاوازن.

لەم شێوازەدا، کەسەکان و(شوێنکات) زەمان و مەکان و ڕووداوەکان بەوپەڕی ئەمەکداری و شەفافییەت و ڕاستگۆیی نمایش دەکرێن. زۆربەی جاران بە ڕیزبەندی زەمەنی (Chronological Order) وەک دەنکە تەسبیح ڕووداو بە دوای ڕووداودا دێ و دەستکاریی جێگە و کات و بەسەرهاتەکان لە پێشخستن و پاشخستندا ناکرێ.

یاداشتنووس، لە هەڵبژاردنی ئەم شێوازەدا، ئاوڕ لەو ڕشتە، یان ئەو ژانرە ئەدەبییە ناداتەوە، کە وابەستەیەتی و پێی ناسراوە، لە خوێندنەوەی هەر دوو یاداشتەکەی مەسعوود محەمەد و شێرکۆ بێکەس - گەشتی ژیانم/ نووسین بە ئاوی خوڵەمێش، دەبینین نە مەسعوود محەمەد بە زمانی فەلسەفە و نە شێرکۆ بێکەس بە زمانی شیعر، گوزارشتیان لە ڕووداوەکانی ژیانیان کردووە، لەگەڵ ئەوەش، لە دارشتن و فەرهەنگ و ناوئاخندا، لەنێو یاداشتنەمەی کوردیدا، وەک شاکار سەیردەکرێن.

دوو: یاداشتی ئەدەبی:(Fiction)

سەرەڕای پابەندبوون بە پایە سەرەکییەکانی نووسینی باڵا، یاداشتنووس، پەل بۆ ڕەگەز و مژاد و پێکهاتەکانی ژانرێک، یان چەند ژانرێکی دیکەی ئەدەبی دەبا وەک: هەوڵدان بە لە قاڵبدانی نووسینەکەی لە فۆرمی چیرۆکی درێژ، یان ڕۆمان. کارکردن لەسەر تەوزیفکردنی ڕەگەزەکانی داستان و ئەفسانە. دارشتنەوەی بەسەرهات و بیرۆکەکانی بە پشت بەستن بە یەکەکانی شانۆنامە. ئارایشتکردنی یاداشتەکەی بە ڕەنگە جیاوازەکانی هونەری شێوەکاری هەمەڕەنگ...تاد. دەکرێ ڕۆمانی (بۆچی هاتی؟) نووسەری ناسراو جەلال تەقی (١٩٣٩ - ١٩٩٣) بە یاداشتی ئەدەبی دابنرێت، چون ناوەرۆکی ڕۆمانەکە، ئاوێنەی بەسەرهاتەکانی ژیانی نووسەر خۆیەتی.

نووسەری ئەم تەرزە یاداشتە، دەبێ شارەزا و کارامە

بێ لەو ڕشتە ئەدەبییەی دەیکاتە قاڵبی دارشتنەوەی بەسەرهاتەکانی، لە توخم و ڕەگەز و پێکهاتە و یەکەکان و میتود و تیوری و قوتابخانەکانی. بەگشتی ڕێژەی یاداشتی ئەدەبی، لە نێو هەموو نەتەوەکاندا نزمترە لە چاو جۆری حیکایەتخوانییەکە.

لە یاداشتی ئەدەبیدا، هەندێ جار، نووسەر بە دەمامکەوە دێتە نێو نووسینەکەی خۆیەوە، وەک لە ڕۆمانێکیدا، خۆی دەبێتە یەکێک لە کارەکتەرەکانی، بگرە جار هەیە دەبێتە قارەمانیش. ناسینەوەی نووسەرەکە، ئەگەر لە نزیکەوە ئاشنا بە خۆی و بەرهەمەکانی نەبێ، کارێکی ئاسان نییە. بۆ نموونە لە چەندان بەرهەمیدا، ڕۆماننووس شێرزاد حەسەن، کەسێتی خۆی نمایش کردووە، لێ ناسینەوەی شارەزایی دەوێ.

سەربوردەی یاداشت لە مێژوودا

بەڵگەی نووسراومان لەبەر دەستدا نییە، دەنا ڕەنگ بێ یاداشتی زارەکی لە نێو کۆمەڵگا دێرینەکاندا هەبووبێ، بۆ بەنەمرکردنی کەسە شکۆدار و پایەدار و قارەمانەکانیان گوتبێ.

کۆنترین یاداشتنووسی لە مێژوودا (کۆنێلیس نیپۆس Cornelius Nepos)ـە کە لە ساڵی (٤٤) پ. ز. بەرهەمێکی بە ناونیشانی (ژیانی ژەنەراڵە دیارەکان) نووسیوە، ئەوجا دواتر گریک و ڕۆمانە کۆنەکان کەوتوونەتە نووسینەوەی ژیاننامەی کەسانی بەناوبانگ و دیاری خۆیان، ئەوەبوو ژیاننامەی (سیسریۆ و ئەسکەندەری گەورە و قەیسەر یۆلیۆس...تاد)یان تۆمارکرد. لە سەدەکانی ناوەندا، لە ڕۆژئاوا، نووسینەوەی ژیاننامە پتر تایبەت بوو بە پیاوانی ئایینی لە پاپا و قەشە و مالم... تاد.

دوای هاتنی ئایینی ئیسلامیش، لە سەرەتای سەدەی حەوتەمی زایینیدا، بایەخدان بە ژیاننامەی پێغەمبەر و دواتر خەلیفەکانی ڕاشیدین و حەسەن و حوسێن بووە کاری زۆر لە یاداشتنووسەکان.

لە ڕۆژئاواشدا، یاداشتنامە، لە سەدەی شازدەمیندا، لەسەر دەستی هێنری هەشتەم، شای ئینگلتەرا، بووژایەوە و گەشەی سەند. لە ساڵی (١٥٦٣) یەکەم فەرهەنگی بیرەوەری بە زمانی ئینگلیزی بڵاوکرایەوە.

بەڵام یەکەمین یاداشتی ئەدەبی کە نووسراویێتەوە، ئەوەی (جێیمس بۆزوێڵ James Boswell)ـە کە ژیاننامەی (سامیوێل جۆنسن Samuel Johnson)ی لەخۆگرتووە و لە ساڵی (١٧٩١) چاپ کراوە. (٩)

ڕاستییەکەی سەدەی هەژدەمین لە ڕۆژئاوادا بە سەدەی بیرەوەری ناودەبرێ. ئەوەش بە هۆی سەرهەڵدان و گەشەکردنی (٣) زانستی نوێ، کە بوونە سێ کۆڵەکەی بەهێز و تۆکمەی ئەو ڕشتە ئەدەبییە، ئەوانیش زانستی دەروونناسی و کۆمەڵناسی و ئەنترۆپۆلۆژی، (Psychology, Sociology, Anthropology) بوون. داهێنان و بڵاوکردنەوەی چەندان تیوری نوێی ئەو سێ زانستە، ڕێڕەوی نووسەرانی بیرەوەرییان گۆڕی، بەوەی کە پتر تیشک بخەنە سەر (سەردەمی منداڵی و سەردەمی هەرزەکاری) یادەوەرکراوەکە. لە سۆنگەی ئەو ڕاستییە زانستییەوە، کە ئەو دوو سەردەمە ناسکە، گەورەترین کاریگەرییان بەسەر ڕەفتار و هەڵسوکەتی ئایندەی مرۆڤەوە هەیە. ئەوان چەندە عەودالی بەسەرهات و سەربوردەکانی ژیانی کەسەکان بوون، ئەوەندەش، خەریکی شیتەڵکاریی کەسێتی ئەوان بوون بە گوێرەی تیورییە دەروونناسی و کۆمەڵناسییە نوێیەکان.

جا کە هونەری سینەماش، لە کۆتایی سەدەی نۆزدەمدا داهات، ئەوە بازاڕ و ڕەواجی ژیاننامە گەرمتر بوو،

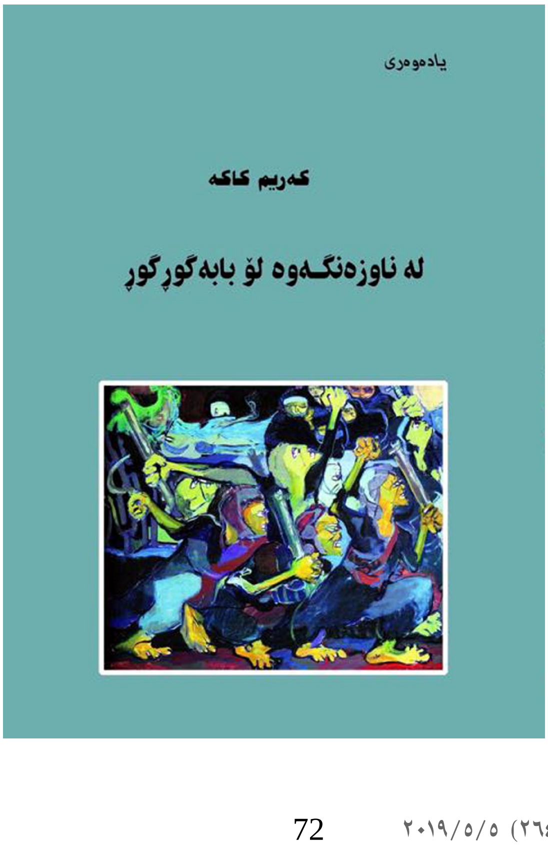

چونکه ناوەرۆکی زۆر لەوان کران بە فیلمی سینەمایی لە ستۆدیۆ ناودارەکانی وەک (هۆلیوود)و دەستکەوتی ماددی باشیشیان هەبوو.

ئیمرۆش لەسایەی ئەو هەموو کایە تەکنۆلۆژیایەی سەردەم، چەندان دەرگاو دەروازەی نوێ بە ڕووی نووسەرانی ژیاننامە کردووەتەوە لە CD-ROM و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و ئیبووک و ئۆن لاین (e - book & online)...تاد.

بە چاوخشانێکی خێراش بە کتێبخانەی ئەدەبی کوردی، دەبینین، کە مێژووی یاداشت، وەک زۆربەی ڕشتە ئەدەبییە نوێیەکان، کۆن نییە. ئەمەش بە خەوش دانانرێ، بۆ نەتەوەیەک خودی مێژووی ئەدەبەکەی هێندە کۆن نەبێ.

ئەگەر مەولوودنامەی پێغەمبەر (محەمەد د. خ.)، وەک یاداشت بنرخێنین، ئەوە دەبێ مێژووی یاداشتی کوردی بۆ سەردەمی موزەفەرەددین کۆکبری کوڕی زەینەددینی عەلی، ناسراو بە سوڵتان موزەفەر بگەڕێنینەوە، کە لە (١١٥٣ تا ١٢٣٢) زایینی لە هەولێر ژیاوە، واتە لە سەردەمی فەرمانڕەوایی سەلاحەددینی ئەیووبی. لەو سەردەمەدا و لەسەر دەستی سوڵتان موزەفەر، مەولوودنامە داهاتووە.(١٠)

دەستنیشانکردنی یەکەمین یاداشتی کوردی، نەختێ ئاڵۆزە، چونکە زۆربەیان تێکەڵ بە مێژوو و سەفەرنامە و ئایین و سەربوردە کراون، تەنانەت هەیە بە زمانی عەرەبی نووسیویەتی، ڕێبوار حەمەڕەفیق لە نامەیەکیدا بۆی نووسیوم: "ڕەشید شەوقی (١٩٠٣ - ١٩٦٧) یەکەم یاداشتنووسی کوردە،(بەسەرهاتووی کاکە ڕەشید شەوقی، ئامادەکردنی سدیق ساڵح، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ٢٠٠٣ سلێمانی)، ئەمەش زۆر پێش یاداشتەکانی زێوەر، ئەحمەد خواجە، ئەحمەد تەقی، مەلا محەممەدی چروستانی و ڕەفیق حیلمی بووە، ئەگەرچی هەندێک پێیان وایە مستەفا سائیب لە پێشترە و لە ساڵی (١٩٢٩) یاداشتی چەند ڕۆژێکی خۆی نووسیوەتەوە."(١٠) لە دوای یەکەمین جەنگی جیهانی، کورد پتر مەیلی دایە یاداشت نووسینەوە، لە دوای کودەتای ١٤ی تەمموزی (١٩٥٨)یش لە ئێراق، پتر بووژایەوە، بەڵام تەقینەوە گەورەکەی کانیاوی یاداشتی کوردی دوای ڕاپەڕینی ساڵی (١٩٩١)ی کوردستانی باشوور ڕووی دا. ڕەخسانی کەشوهەوایەکی ئازاد و حەزکردن لە بە ئەرشیڤکردنی ئەو هەموو ئازار و ئەشکەنجە و مەرگەساتەی کە بەسەر تاکی کورددا هات لەو (٧٠) ساڵەی دوایی، هاندەربوون بۆ کردنەوەی دەرگای تۆمارکردن و چاپکردنی یاداشتێکی زۆر. بڵاوکراوەکان گەرچی ناوەرۆکەکانیان هەر یەک توخمن، بەڵام لەژێر تایتڵی جیاوازدا دەردەکەون، وەک: بیرەوەری، یاداشت، یاداشتنامە، ژیاننامە، یادنامە، ڕۆژژمێری، گەشتی ژیان، یادەکان، یادویادگاری، مێژووی ژیان... تاد.

ئازاد عەبدولواحید، لە ئامادەکردنی کتێبی (د. مارف خەزنەدار لە گۆڤاری ڕامان دا)، جیاوازی (یاداشت و بیرەوەری)، لە دوو بەشی سەربەخۆدا، بەوە دیاری کردووە کە، ئەو بابەتانەی د. مارف خەزنەدار، دەربارەی یاد و یادگاری کەسانی دیکە نووسیویەتی، لەژێر تایتڵی (یاداشت)دا کۆی کردوونەتەوە، لێ ئەو بابەتانەی د. مارف خەزنەدار، دەربارەی خۆی نووسیونی و خۆشی تێیاندا کارەکتەرە، لەژێر ناوی (بیرەوەری) ڕیزبەندی کردوون.(١١)

توخمەکانی یاداشت

دەکرێ، پێکهاتە و توخمە سەرەکییەکانی یاداشت، بۆ نموونە، خود یاداشت، لەو خاڵانەدا چڕکەینەوە:

*** بەسەرهات و سەربوردە**

چونکە ژیاننامە چیرۆکی ژیانی کەسێک دەگێڕێتەوە، دەبێ ڕووداو و بەسەرهات و سەربوردەکان، بە خۆشی و ناخۆشییەکانیانەوە، بخرێنەڕوو.

*** کەسی یەکەم:**

کە هەمیشە خودی یادکراوەکەیە، دەبێ بە ناوی ناسراو و جێناوی دیار ئاماژەی پێ بکرێت.

*** ڕیزبەندی زەمەنی**

ڕووداوەکان، یەک لەدوای یەک نمایش بکرێن، بۆ پەیامگر خۆشترە لەوەی کە ڕیزبەندێکی زەمەنی تێکەڵوپێکەڵیان هەبێ، جگە لەو تۆمارگانەی دەچنە خانە ئەدەبییەکەوە.

*** بایەخدارەکان**

هەر شتێک، لە ژیاننامەکەدا، پتر جێگەی بایەخ و سەنگ و قورسایی بێ، دەبێ پتر گرنگی پێ بدرێ و

تیشکی بخرێتەسەر.

*** خۆ هەڵسەنگاندن**

هۆکار و سەبەبکاری ڕووداوەکان، لایەنی چاک و خراپییان، خاڵی بەهێز و لاوازییان، لە دیدی نووسەرکەوە بە شەنوکەوکردن و ڕەخنەلێگرتن و هەڵسەنگاندیشەوە دەبێ نیشان بدرێ، تەنانەت ئەگەر نووسەر خەتابار و گوناهباریش بێ.

*** شێوازی گوزارشت**

ئەو نووسەرە کە شێوازی گوزارشتکردن و دەربڕینی خۆی دەستنیشان دەکات، وەک پەیڕەوکردنی شێوازی: بەسەرهات، چیرۆک، میلۆدراما، کۆمیدی، تراژیدیا، تەنز و پلار، ڕۆمانسی و خەمۆکی، ڕیالیزمی، ئینشائی، وەسفی...تاد.

بەشی دووەم

(لە ناوزەنگەوە لۆ بابە گوڕگوڕ)، بیرەوەرییەکی جیاواز

"ساڵ هێشتا لە ڕەشەمێیە، قەندیل دوو هەفتە پتری ماوە لێوی بۆ خاکەلێوە بکاتەوە، پشیلەکانی ناوزەنگ بە با هاتوون و پێشمەرگەی بە کێو کەوتوو بە دیاریانەوە جغارەی ڕەبەنی دەپێچنەوە، بەری قەندیل هەرچەندە بەر ڕۆژە، لێ بەفرگرە و لە دیدی منەوە لە بەری نسێی مامەندە سپیترە، چاودێ. سپی دەچێتەوە، وا زوو ڕەشنابێتەوە، لێ وێدەچێ لە کێوە ڕەش بەودیوەوە، دیوی گەرمێنێ، ئادار داهاتبێ و گەیشتبێتە وەرزی ڕاپەڕینێ.

+ لە کورد خەنی، ڕانیە ئازادە.

- یەکی نیسان هێشتا زۆری ماوە!

+ درۆ نییە.."(١٢)

لە خوێندنەوەیەکی سەرپێیی ئەو (٨٧) وشەی دەستپێکی بیرەوەرییەکەی کەریم کاکە، خوێنەری بە سەلیقە، قامتێک بانێژە باسی فرە ڕهەندی لێ هەڵدهێنجێ:

* ڕەهەندی زەمەنی: ڕۆژ و حەفتە و مانگ و وەرز و ساڵ،(ڕەشەمێ/ دوو حەفتە/ خاکە لێو/ ئادار/ نیسان)، دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگیش، بە داهێنانی وەرزێکی نوێ: وەرزی ڕاپەڕینێ.

* ڕەهەندی جوگرافی: نەخشەکێشانی تۆبۆگرافیای ناوچەکان بە ئاماژەکردن بە، (قەندیل/ ناوزەنگ/ کێو/ بەر ڕۆژ/ بەفرگر/ مامەندە/ کێوە ڕەش/ بابە گوڕگوڕ/ بەو دیوەوە/ گەرمێنێ/ ڕانیە).

* ڕەهەندی وەسفی: هەر ڕستەیەک بە ئاوازێک وەسفی دەوروبەری خۆی دەکات، بۆ نموونە، (بەری قەندیل لە بەری مامەندە سپیتر، وا زوو ڕەشنابێتەوە.)

* ڕەهەندی ژینگەیی: (٣) ژینگەی جیاواز نمایشکراوە: ژیانی ناوزەنگ/ ڕاپەڕینی ڕانیە/ بەهاری گەرمیانی.

* ڕەهەندی سیاسی و سەربازی: پێشمەرگە بە شاخانەوە و جەماوەری ڕاپەڕیو لە ڕانیە و خرۆشانێکی مەزن و ئایندەیەکی لێڵ.

* ڕەهەندی دەروونناسی: باری پێشمەرگە لەو دێوانە و شێتانە دەچێ کە بە کێودەکەون/ چغارەی ڕەبەنی، خەفەکردن و کپکردنی ئارەزووی سێکسی لە ژینگەیەکی سەپێنراوی بەئازار/ یەکی نیسان، گومان و ڕاڕایی و ترس/ ڕەشنەبوونەوەی مامەندە، ترس لە درێژەکێشانی وەرزی ساردی و غەریبی و دوورە مەفتەنی و پێک شادنەبوونەوە.

* رهەندی فەرهەنگی: زمانێکی پاراو، تۆکمە، بەدەستوور، ئاوێتەکراو بە ڕەوانبێژی و خۆشئاوازی، (لێوی بۆ خاکە لێو بکاتەوە/ جغارەی ڕەبەنی دەپێچێتەوە/ دیوی گەرمێنێ، ئادار داهاتبێ و گەیشتبێتە وەرزی ڕاپەڕینێ/ لە کورد خەنی.

* ڕەهەندی کولتووری: ڕەشەمێ و پشیلە بەباهاتن/ بە کێوکەوتن و ڕەبەنی/ ڕەشنەبوونەوەی کێو/ خەنی بوون/ یەکی نیسان/ بابە گوڕگوڕ.

* ڕەهەندی ئەزموونی: نووسەر پاشخانێکی باشی کەشناسی و شوێنەوارناسی و فەرهەنگی و ئەنترۆپۆلۆژی... تاد. بۆخۆی دابین کردووە.

* ڕەهەندی جەفەنگی: نووسەر غائیبە، کەچی لە هەر ڕستەیەکدا بە ڕوخسارێ خۆی دەنوێنێ، دیقەت دەیە، نازانرێ دایالۆگەکە لە نێوان کێیە و بۆ کێ قسان دەکەن.

* ڕەهەندی گوزارشت و نووسین: وەک ستوونێک لەخشتی سوورکراوە، بەلابردن و دەستکاریکردنی هەر خشتێکی، دوور نییە، ستوونەکە هەرەس بێنێ. ڕێنووس و خاڵبەندییەکی پاک - هەر چەندە لە دوای (ڕاپەڕینێ/ نییە)، دەبووایە (٣)خاڵ دابنرێت، نەک (٢)خاڵ. ژمارەی خاڵ لە دەستووری خاڵبەندی واتای خۆی هەیە.

* * *

ئێستا هەوڵ دەدەم، لە ناو دەریاچەی ئەو بیرەوەرییە بناوان لێ بدەم و ئەوەندەی بۆم بکرێ، دوڕ و مەرجانەکانی بۆ خوێنەر دەربێنم و ئەگەر جاروبار بە چنگە لمێکیشەوە هاتمەوە، ئەویشتان هەر لێ ناشارمەوە.

بۆچی ئەو بیرەوەرییە، لە دیدی من، جیاوازە؟

با لە شێوازی دارشتنەکەیەوە دەست پێ بکەین، دەبێ نووسەر بە قەڵەمی کام لەو (٤) شێوازەی لە (بەشی یەکەم)دا ئاماژەمان پێدا، بیرەوەرییەکەی تۆمار کردبێ؟

وەڵام: هیچ کامیان!

لە زانستی لێکۆڵینەوەی یاداشتی، شێوازێکی، نەختێ هاوچەرخانەی دیکە هەیە، کە زۆر کەم یاداشتنووسان قەرەی خۆیانی لێ دەدەن، ئەویش بە دەستەواژەی (خود یاداشتە ئەدەبی، یان یاداشتە ئەدەبی خودی Self - Autofiction) ناودەبرێت. ئەو شێوازە (٣) رەگەزی تایبەتی لە خۆگرتووە.

١) کرۆکی بابەتەکە بیرەوەرییە.

٢) نووسەری بیرەوەرییەکە خاوەنەکەیەتی.

٣) شێوازی دارشتنەکە سەر بە رشتەی یاداشتەرۆمانە. (١٣)

ئەوەی ئەو ژانرە نوێیە لە یاداشتی ئەدەبی جیادەکاتەوە ئەوەیە، بابەتەکە رۆمانە لێ رۆمانێکی حەقیقی و واقیعییە. جیاوازی لە گەڵ رۆمانی (چیم دی؟)ی (جەلال تەقی)دا ئەوەیە کە لێرە نووسەر بە ئاشکرا خۆی دەناسێنێ و هەموو کارەکتەرەکان بە ناوی خۆیان ناویان دێ و شوێن و کات و رووداوەکان واقیعین و بوونیان هەیە، یان هەبووە. (١٤) هەموو ئەوانە لێرەدا لە فۆرمی رۆمانێکی والا کۆکراونەتەوە.

ناوونیشانەکان

یەک: ناوی کتێبەکە

(لە ناوزەنگەوە لۆ بابە گوڕگوڕ)، کە دەستەواژەیەکی (٢) کەرتییە، سەرەتا (لە ناوزەنگانەوە) و کۆتایی (لۆ بابە گوڕگوڕ) دەستنیشان دەکات، هەرچەندە تارمایی جوگرافیای بەسەرەوەیە، لێ لە ناخیدا، دەنگی مێژوویەکی هاوچەرخ دێتە گوێ کە سەرەتای مەزنترین قۆناغە لە مێژووی کورددا لە وەتەی شەڕی چاڵدێران (١٦٣٨)ـەوە. ناوونیشانەکە، کلاسکییە و دووبارەی زۆرە، (لە... بۆ...)، بە تایبەتی لە یاداشتەکاندا. ئەوەی جێگەی تێڕامانە، ئەو (لۆ)یەیە، کە نووسەر بە ئەنقەست لە جێی (بۆ)ی داکوتاوە، ئەمەش تیرێکی دوو نیشانە شکێنە: لە لایەک نووسەر دەیەوێ بە شانازییەوە ناسنامەی خۆی نیشانی خوێنەر بدا و قەڵا و منارەی هەولێری لەبەرچاو قوت بکاتەوە. لە لایەکی دیکەوە، رەمزێکە کە چەق و پنتکی ناوەراستی رووداوەکان لە نێوان (ناوزەنگ و بابە گوڕگوڕە)، هەولێرە، رەمزەکەشی ئەو (لۆ)یەیە، کە لە ناوەندی دەستەواژەکە هەڵکەوتووە.

دوو: ناوونیشانی بەشەکان

(٢٥٢) لاپەڕەی کتێبەکە، (٣١سم X ١٣سم)، بەسەر (٤٧) ناوونیشاندا دابەشکراوە، بەش هەیە هەر لاپەڕە و نیوێکە، هەشە پتر لە (١٠) لاپەڕەیە. وا بە هەڕەمەکی (١٠) لەو ناوونیشانانە دەنووسمەوە، تا وردتر شییان بکەینەوە: (بە پێی با بە ڕێی مەرگا/ تەقەی خۆشی، رستێ ماچ/ پیرمام ستێرەی سیوەیلی/ ژنێ لەناو شەکردانێ/ زیل، کلیلی دەرگای شار/ تەیراوە، هاوارێ لە فنجانی دارتێلەوە/ باوەشی بابی ناو خەونێ/ تفەنگی جاش، کۆبەندی دەمانچە/ بەرە، بەرەی جاشان/ چەک چەک، کچێک لە مارگرێت دەچوو).

ئەگەر لەسەر بەرگی کتێبەکە نەنووسرابووایە (بیرەوەری)، لە پێڕستدا ئەو ناوونیشانانە، بخوێنینەوە، پتر زەینمان بۆ ئەوە دەچێ، کۆمەڵە شیعرێک بن. ناوونیشانەکان نەک سێبەری شیعریان بەسەرەوەیە، بەڵکو ناوونیشانی شیعرین: لێرە (ژنێ لە ناو شەکردانێ)، لە لای قوبادی جەلیزادەش (ژنێک لە جەستەی باران). هەموو ناوونیشانەکان: کورتبڕن، رەوانن، تیر رەوانبێژن، پەیامهەڵگرن، کلیل، قوفڵ، یان کلیل و قوفڵن.

نووسەر بۆ دوو مەبەست ئەوانی قۆزتووەتەوە: (١) بۆ چڕکردنەوەی پاژێکی بیرەوەرییەکەی لە بەشێکدا، (٢) دەستگرتنی خوێنەر، بۆ سەر تاتی نوێژکردنی، بەوەی هەمیشە ئەو وابەستەی خۆی بکات و نەهێڵێ لێی دووربکەوێتەوە.

لە یاداشتدا، هەیە بە یەک بێن، هەموو بیرەوەرییەکانی نمایش دەکات، هەشە بەسەر چەند بەند و پاژ و تەوەرەدا دابەشیان دەکات، چ بە ژمارە بێ، چ بە بەخشینی ناوونیشان.

کرۆکی بیرەوەرییەکە

تۆمارەگەی ڕووداوەکانی ڕاپەڕینی ساڵی ١٩٩١ی باشووری کوردستانە تا کۆچڕەوە مەزنەکە، لە زاری شایەتحاڵێکەوە کە لە ناوزەنگانەوە بەڕێ دەکەوێ و تا کەرکووک ناوەستێ. خوێنەر سەرپشکە، بابەتەکە دەخاتە تای تەرازووی کام ڕشتەی ئەدەبی. سەنگەر زراری دەڵێ: "دەچێتە چوارچێوەی بیرەوەرییەکانی جەنگەوە."(١٥) دەکرێ بە بیرەوەری مێژوویی، بە بیرەوەری ئەدەبی، بە یاداشتی ڕاستییەکان بدرێتە قەڵەم، لێ لە دیدی بەندەوە، زاراوەی (خود یاداشتە ئەدەبی، یان یاداشتە ئەدەبی خودی) پڕ بەپێستییەتی.

لێرە، پرسیارێک یاخەمان دەگرێ: بۆچی نووسەری ئەم بیرەوەرییە، لەسەر بەرگی کتێبەکەی دەنووسێ (بیرەوەری)؟

ئەو بیرەوەرییە بۆ خوێنەر نووسراوە، خوێنەر، هەر ئاستێکی هەبێ، ڕەخنەگرە، ڕەخنەگریش خاوەن بۆچوون و نرخاندن و حوکمی خۆیەتی، مەرج نییە نووسەر و ڕەخنەکار لە هەموو پنتەکاندا یەک بگرنەوە و هاوڕابن. ڕەخنە ئیمڕۆ زانستێکی ئەدەبی زۆر بایەخدار و ئاڵۆزە، وەک چۆن لە نووسیندا داهێنەر هەیە، لە ڕەخنەکاریشدا داهێنان هەیە. ڕەخنەکاری لێهاتوو و بەهرەوەر، بەردی مەحەکی کەشفکردنی لایەنە فرە ڕەهەندەکانی بەرهەمی ئەدەبییە.

ئەم بیرەوەرییە، کە دەچێتە فۆرمی خود یاداشتە ئەدەبی، پتر بەلای خود یاداشتە ڕۆماندا دەکەوێ، چۆن؟

خوێنەری ورد و بەدیقەت، کە بە چاوی کڕیاری ئەدەب، کتێبەکە هەڵدەسەنگێنی، هەر شەش خەسڵەت و مژادەکانی ڕۆمانی تێدا دەبینێتەوە:

١) کارەکتەر: ژمارەیەکی زۆر لە کارەکتەرەکانی کۆمەڵگای کوردەواری و ئێراقی بە هەموو توێژ و چین و پێکهاتەکانییەوە، حزووری گەرمیان هەیە، بە گوێرەی پێویست تیشکیان خراوەتەسەر.

٢) داڕشتن: کەشوهەوای ژینگەی بابەتەکان هێندە ورد و وەستایانە خراونەتە ڕوو، پەیامگر دەتوانێ بە ئاسانی لەگەڵ ڕێڕەوی ڕووداوەکان پێهەڵگرێ و بە ژینگەکەی ئاشنابێ. (دواتر لە بابەتی زمانی کتێبەکە ئەمە باشتر خوردەکەینەوە).

٣) گرێچن: گرێچنی سەرەکی ڕاپەڕینەو دەیان وردەگرێچنی دیکەی لەخۆ ئاڵاندووە.

٤) بەریەککەوتن: دژەکان هێندە سیخناخن، کتێبەکەیان پڕکردووەتەوە، بەدەگمەن مژادێکی یەک جەمسەری دەدۆزیتەوە، تەنانەت پاڵەوانەکەش، بووەتە تۆپەڵە دژیەکێک.

٥) کردنەوەی گرێیەکان: شێوازی بابەتەکە دەچێتە خانەی ئەدەبی (ڕۆمانی) والا، بۆیە نووسەر لە کتێبی دیکەدا، درێژە بەو کتێبە دەدا.

٦) قەبارە: (٢٥٢) لاپەرەی نزیک نیو (A4) لە قاوغەی چیرۆک و چیرۆکی درێژ دەردەچێ و دەگاتە سنووری ڕۆمان.(١٦)

مژادە جیاوازەکانی (لە ناوزەنگانەوە لۆ بابە گوڕگوڕ)

یەک: زمانی خود یاداشتە ڕۆمانەکە:

نووسەری ئینگلیزی (ئالان موور) (Alan Moore 1953) بلیمەتانە بایەخی زمان دەنرخێنێ کە دەڵێ: "زمان یەکەم بەردی بناغەیە، هەرگیز زمان لە دەرەوەی جیهانی بەئاگایی گەشە و نەشونما ناکات. کە زمانت نەبوو، فام و ئاگاییشت نابێ." (١٥) کە کتێبی (لە ناوزەنگەوە لۆ بابە گوڕگوڕ) دەکەیتە کان و سەرچاوەی لێکۆڵینەوەی زمانناسی هاوچەرخ و کێشەکانی نێوان (زمان و بیرکردنەوە) (Linguistic Consciousness)شی دەکەیتەوە، دەگەیتە ئەو ئاکامە کە نووسەری کتێبەکە، بەدەر لەو زمانی گوزارشت – وەک پابەند و ملکەچی بووە، قەڵەمێکی ئاسایییە، وەک هەزاران هەزار قەڵەمە ئاساییەکانی دیکەی زمان لاڵ. ئەوەی نووسەر دەیگێڕێتەوە، هەزارانی دیکەش شایەتحاڵی بوون، لێ ئەوان لە ئاست زمانی گوزارشتی ئەو، بێ زمانن. لێشاوێک لە فەرهەنگی ئامارکراوی بێ سنوور، بە قووڵایی مێژوویەکی دوور و پانتایی جوگرافیایەکی بەرفراوانی سنوورشکێن، پێویستی بە زمانی گوزارشتی کەریم کاکەیە، لێرە، کە لەم سەرەقەڵەمانە ماکەکانی چڕدەکرێنەوە:

* زمانێکی ڕەوان و پاراو و ڕەسەن و فەرهەنگیی ڕیشەداری خەستوخۆڵ.

* لە قاڵبدانی وشە و دەستەواژە و ڕستە، بە قاڵبی پەیامی پوخت و چوارچێوەدار، بەو واتایەی، دەرهێنانی هەر وشەیەک، داڕووخانی دیوارێکی ڕستەی بەدوادادێ،

هێندە وەستایانە وشە لە جێی خۆی جێگیرکراوە.

* کورتبڕی و عەمباز و غارغارێنی بەسەر وشەدا بە مەبەستی کورتکردنەوەی ڕێگەی گەیشتن بە (پەیام)، دەستڕاستانە نیشانەی خۆیان پێکاوە.

* گەمەکردن بە پێکهاتەکانی وشە، لە حەرف و دەنگ و تۆن و ڕەنگ و دەنگدانەوەیان، مۆری شەخسیی نووسەریان پێوەیە، کە لاساییکردنەوەی ئەو مۆرە، تەکنۆلۆژیای زمانناسی و زمانزانیی پێشکەتووی گەرەکە.

* زمانی شیعری، زمانی کۆی کتێبەکەیە. وا پێدەچێ، نووسەر، وەک چیلکەدار، کەتووەتە بەر لافاوی ئەو زمانەوە، خۆی پێ ناگیرێتەوە، جڵەوی ئیرادە، لە دەستی ئەودا نەماوە. لافاوی زمانی شیعری هەموو شتێکی ماشتووەتەوە.

* وەستایانە (لۆ) یەکەی ناوونیشانی کتێبەکە، بەتەواوی ڕەنگڕێژکراوە و تۆنێکی ناوازە و غەریبی جوانی بە گوزارشتەکە داوە. (دواتر ئەم خاڵە خوردتر دەکەینەوە.)

* زمانی هەزار ئاواز، لەسەر زاری کەسەکان و دەنگی بوونەوەرەکان و سروشت و بێ گیانەکان دەبیسترێ. گوێچکەی دەوێ ئاوازی زمانەکان لێک جیاکاتەوە. (ئەم خاڵەش دواتر ڕوونتر دەکەینەوە).

پشتڕاستکردنەوەی، ئاماژەکانی سەرەوە، بەم چوار نموونەی خوارەوە، متمانەدار دەکەین:

* **نموونەی یەکەم:** تایبەت بە ڕەوانی و ڕێزمان و ڕەوانبێژی و کورتبڕی و پەیامپێکان، ئەم دە (دەقە) وەردەگرین:

* "سەر ڕێ، نێوان من و مەرگ هەندە نەبوو، بەتۆپزی ئەو قەیتانەی پێوەدەچوو کە ناو لوولەی تفەنگەکەم پێ خاوێن دەکردەوە." ل١١.

* "بەدەنگ نا، بەڵام بە تەنێ، کەسی قەندیل دیتە دەیانناسنەوە." ل١٩.

* ئەدی کیمیا....، برژانگیان بە ئاسمانەوە گرێدابوو...." ل٢٠.

* "ئاویش تامی ئازادی دەدا." ل٢٣.

* "شارۆچکە مشتەو مستێکیدی ناگرێ، ئەها، لەسەری دەڕژێ." ل٢٧.

* "ئاسمان دەریای بەسەردا ڕژاندین." ل٣٣.

* "شاری شێخەشەلی خۆپێشاندان، ڕەمزی ئاڵا و خالیقی بیر و پەشێوی شیعر، شاری بابم، کەینێ، ڕادەبی؟" ل٦٧.

* "بایی تیلمە خەوێکیش چاوم گەرم نەکردووە." ل٧١.

* "باران خۆشی کرد، پێناچی خۆشی بکاتەوە." ل٣٩.

* "گوللە، دەڵێی چەوی درشتە لە قەلابەی دەڕژێتە جادە." ل٩٩.

سەرچاوەکان:

(١) د. مەولوود ئیبراهیم حەسەن، پێوەندی بە تەلەفۆن.

(2)https://www.brainyquote.com/quotes/jim_mattis_788516?src=t_biograph

(٣) هەژار، فەرهەنگی هەنبانە بۆرینە، ل١٠٢٤.

(4) https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/autobiography

(5) Oxford University Press. ISBN 978-0-19-953354-1.

(٦) سەرچاوەی پشوو.

(٧) سەرچاوەی پشوو.

(8) John A. Garraty, The Nature of Biography, Vintage Books, New York, 1964, P. 31

(9) https://archive.islamonline.net/?p=8931

(١٠) ڕێبوار حەمەڕەفیق، سلێمانی، نامە.

(١١) ئازاد عەبدولواحید، د. مارف خەزنەدار لە گۆڤاری ڕامان دا، چاپکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، چاپخانەی زانکۆ، ٢٠١٩، بروانە ل٢٣، ل٥٢٥

(١٢) لە ناوزەنگانەوە لۆ بابە گوڕگوڕ، کەریم کاکە، چاپخانەی؟ هەولێر، ٢٠١٨، ل٥.

(13) John A. Garraty,The Nature of Biography, Vintage Books, New York, 1964, P. 121

(١٤) فازیل شەوڕۆ و دوکتۆر هاوژین سلێوە، بۆ یەکەم جار زاراوەی (یاداشتەڕۆمان)یان لە ئەدەبی کوردی هاوچەرخ داهێنا، بە داڕشتنەوەی ژیاننامەی هاوڕێ فارووق عەلی مەولوود لە ڕۆمانێکدا بە ناوی (ئاگردانێک بەقەت نیشتیمان) ٢٠١٨.

(15) https://plus.google.com/109776095265726466541/posts/XNxrDuQsAms

(16) http://www.rudaw.net/sorani/opinion/culture_and_literature/16022019

(17) https://www.imdb.com/name/nm0600872